

עמדת ארה"ב בסוגיית "המכה" המקדימה

רס"נ ישי

בספרה "חיו" מספרת גולדה מאיר, כי בהגיע הרכבת האווירית האמריקנית במלחמת יום הכיפורים חשבה היא בלבה: "תודה לאל שצדקתי בזה שדחיתי את הרעיון של מהלומת-מנע; אולי היא הייתה חוסכת קרבנות בהתחלה, אבל אני בטוחה (שלו היינו מבצעים אותה) לא היינו מקבלים את הרכבת האווירית הזאת, שחוסכת עכשיו קרבנות כה רבים."¹ מאמר זה מנסה לבחון את העמדה האמריקנית בסוגיית המכה המקדימה, וכן את התפיסה לפיה היה קשר ישיר בין נכונותה של ישראל שלא לפתוח במלחמה ב-6 באוקטובר 1973, לבין מידת הנכונות האמריקנית להגיש סיוע צבאי ומדיני לישראל במהלך המלחמה.

סוגיית אי הפעלתה של מכה מקדימה על-ידי חיל-האוויר הישראלי בבוקר יום הכיפורים 6 באוקטובר 1973 חוזרת ועולה בדיונים ובחיבורים שונים על המלחמה. חלק מהחוקרים הדנים בעניין סבורים, כי אם היה צה"ל מקדים ומכה בריכוזים הערביים, לפני שפתחו המצרים והסורים כמתקפתם, הייתה ישראל זוכה ליתרונות צבאיים רבים במהלך המלחמה, ויש אף הסבורים, שדמות המלחמה ותוצאותיה היו לובשות צורה שונה לחלוטין.²

בעיקרו של דבר הייתה ההחלטה שלא להפעיל את חיל האוויר בבוקר יום הכיפורים החלטה מדינית מובהקת. היא נומקה, בראש ובראשונה, בחשש שמא ירחיק צעד זה את הממשל האמריקני מישראל, ויפגע בסיכויו להשיג ממנו סיוע צבאי ומדיני החיוני למלחמה.

"השיקול האמריקני" שהנחה את מעצבי המדיניות הישראלית ב-1973, כבשנים עברו, נבע מהכרת העובדה, כי גובר בירודה של ישראל בזירה הבין-לאומית, ומחריפה תלותה הצבאית והמדינית בפטרונותה היחידה — ארה"ב. בישראל היה ברור, כי כל ניסיון לזווג מלחמת-מנע נגד אחת או יותר ממדינות העימות לא יתקבל בהבנת ארה"ב, גם אם תהיה מטרתה של מלחמה זו לקטוע את התהליך הנמשך של התעצמותם הצבאית של הערבים בסיוע סובייטי, ולהסיר את האיום שנוצר עקב כך לישראל. עם זאת לא נשללה האפשרות שבמצבים קיצוניים, היה ויתווו כאלה, יוכל צה"ל להכות מכה מקדימה, ולשבש כוונות התקפיות של האויב.

אולם בהדרגה השתרשה בישראל התפיסה, כי ארה"ב מתנגדת בכל תוקף למלחמה ביזמה ישראלית, יהיו הנסיבות אשר יהיו. ברור היה, כי הממשל האמריקני יראה ביזמה צבאית מצדה של ישראל משום חיסולו של משטר הפסקת-האש, שכונן בתיווכו באוגוסט 1970, תוך סיכונם של אינטרסים אמריקניים חיוניים באזור. כמו-כן נראה, כי הערכת ראשי הממשל הייתה, שיש בכוחה של ישראל להדביר את אויבה, אף אם לא תכה ראשונה. יועצו של נשיא ארה"ב וי"ר ה"מועצה לביטחון לאומי", קיסינג'ר, חזר והזהיר את ישראל בלשון תקיפה לבל תקדים ותכה,³ למרות שבאביב 1973 נודע לשירותי הביון האמריקניים והישראליים על הכנות ממשיות שעושים הערבים למלחמה בישראל.

אולם, ראשי הממשל האמריקני והצמרת המדינית בישראל לא ציירו לעצמם תסריט, לפיו תופתע ישראל, כפי שאכן אירע ב-6 באוקטובר. למעשה רק בשעות הבוקר המוקדמות של יום הכיפורים נודע לממשלת ארה"ב, כי ישראל מעריכה שסוריה ומצרים עומדות לפתוח במתקפה מתואמת נגדה. אמנם בערב ה-5 באוקטובר העביר ציר ישראל כושינגטון, מרדכי שלו, לגנרל ברנט סקורפוט, עוזרו של קיסינג'ר ב"מוע-

צה לביטחון לאומי", אגרת מאת הגב' מאיר למוכיר המדינה, בה ציינה, כי אחד ההסברים האפשריים לריכוזי הכוחות המצריים והסוריים לאורך הגבול היא כוונתם לזווג פעולה צבאית התקפית נגד ישראל;⁴ אולם הציר הוסיף, כי הערכתו הרשמית של אמ"ן הינה, שהסבירות למלחמה נמוכה,⁵ קהילת המודיעין האמריקנית עצמה העריכה למעשה עוד בבוקר ה-6 באוקטובר, כי הסבירות למלחמה במוחה"ת נמוכה ביותר. ועדה מיוחדת של הביון האמריקני, המופקדת על מתן התראות למשברים, שהתכנסה באותו בוקר, סיכמה את דיוניה במסקנה, כי במוחה"ת "לא מתוכננת כל מתקפה מתואמת מאסיבית בעתיד הנראה לעין".⁶

אולם בישראל נראו הדברים אחרת, ובשעה זו כבר הניחו, כי מצרים וסוריה עומדות לתקוף באותו יום. בעקבות זאת השתלשלו העניינים בבוקר יום הכיפורים כלהלן: ב-060555 התקיים דיון אצל שר הביטחון, דיין, ובו הועלתה לראשונה האפשרות שישראל תכה מכה מקדימה. הרמטכ"ל סבר, לאחר שהתייעץ עם מפקד חיל האוויר, כי על צה"ל להקדים ולהכות בשדות התעופה שבעומק סוריה.⁷ הוא הציע שנעביר מיד את כל המידע (על ההכנות הערביות) שבידינו לידי האמריקנים, כדי שידעו גם הם שהערבים אכן עומדים לפתוח במלחמה. דעת שר הביטחון הייתה, כי האמריקנים לא יתנו לנו "אור ירוק";⁸ ארה"ב "תאשים את ישראל שהיא גרמה להתלקחות בדרך של הסלמה", וישראל "תצא ניווקה בנושאי הצטיידות חיוניים".

בשעה 0805 הובא הנושא להכרעת ראש-הממשלה. הרמטכ"ל טען בתוקף, כי הנחתת מכה מקדימה "תחסוך הרבה חיים". הוא הציע לרחות את ההחלטה הסופית בנושא עד הצהרים (דחייה בת כארבע שעות); בינתיים אולי יעמוד גם "הבית הלבן" על כך שמתרגשת מלחמה יזומה נגד ישראל, ושוב לא יהיה עוד תוקף לחשש, שמא תוטל על ישראל אחריות הפתיחה במלחמה.⁹ אולם ראש-הממשלה קבעה שצה"ל לא יבצע מתקפה מקדימה, בנימוק ש"אם נהלום ראשונים לא נקבל שום דבר מאף אחד".¹¹ לאחר הכרעה זו (09.25) זימנה ראש-הממשלה את שגריר ארה"ב בישראל, קיטינג, לשיחה,¹² ומסרה לו שהתקפה ערבית עומדת להתבצע אחר-הצהרים,¹³ וכי "אנו לא נהלום ראשונים".¹⁴

התגובה האמריקנית להחלטה לוותר על האופציה של תקיפה מקדימה לא הייתה

¹ בריעבר טען משה דיין, כי למכה המקדימה שהציע הרמטכ"ל לא יכולה הייתה להיות השפעה צבאית ממשית על המלחמה. בספרו על רוד אלעזר עוסק חנוך ברטוב בפרוטרוט בדיונים שקדמו להחלטה שלא להכות מכה מקדימה, אולם על-פי הרמטכ"ל שם לא השמיע דיין הנמקה כזו באוזני הרמטכ"ל או ראש-הממשלה בבוקר יום הכיפורים.²

חרמשמעת. בספרו "מלחמת יום-הדין" מוסר חיים הרצוג, כי קיטינג שאל את ראש הממשלה: "גבירתי, האם תכניתיך להורות על ביצוע התקפת מנע?"¹⁵ לדברים אלה לא נמצא אישור אולם לדברי השר גלילי הנקודה החשובה בשיחה זו הייתה דווקא העובדה, כי השגריר האמריקני לא דרש כלל מישראל להימנע ממתקפה מקדימה.¹⁶ קיטינג דיווח לארה"ב על תוכן השיחה. לפי עדותו של קיטינג נודע לו רק בשעה 6 בבוקר לפי שעון ניו-יורק (12 בצהריים שעון ישראל), כי ישראל מעריכה שמדינות ערב עומדות לתקפה.¹⁷ דהיינו שעה וחמישים דקות בלבד לפני פרוץ המלחמה. בפרק זמן מצומצם זה עמל קיטינג רבות לשכנע את הערבים וישראל "למנוע פגיעה בהפסקת-האש". על-פי הוראת הנשיא, ניכסון, הוא טלפן לשרי החוץ של מצרים וישראל, ששהו באותה עת בניו-יורק, וביקש משניהם לגלות מתינות "ולהימנע מלפגוע בהפסקת-האש".¹⁸ אולם בשיחתו עם שר החוץ הישראלי, אבא אבן, הודיש מזכיר המדינה, שהוא "מבקש שירשם, כי ההחלטה (להימנע ממכה מקדימה) הייתה החלטה ישראלית, שנמסרה לארה"ב לאחר שסוכם עליה (בישראל)". הוא הוסיף, כי באופן אישי נראית לו החלטה זו נכונה, "אולם ארה"ב אינה רואה צורך לייצג לישראל בנושא שעליו החליטה כבר בעצמה".¹⁹ לאחר מכן טלפן קיטינג לשר החוץ ותדרך אותו לפנות לגולדה מאיר פעם נוספת, אולם גם לאחר התדרוך מארה"ב הסתפק השגריר בכך שמסר מראה-הממשלה, כי "אם ישראל תימנע ממכה מקדימה, היא תניח לערבים לספק לעולם את ההוכחה החותכת שהם התוקפים; וכי אז תרגיש עצמה ארה"ב מחויבת מוסרית לסייע לישראל".²⁰ אין ספק כי מעבר לרצון האמריקני להבהיר לישראל את שביעות הרצון על ההחלטה שלא להכות מכה מקדימה, שיקפו התבטאויותיהם של מזכיר המדינה והשגריר עניין אמריקני להבהיר לצמרת המדינית בישראל, כי ארה"ב לא תיטול על עצמה אחריות מיוחדת באשר לתוצאות העוללות לנבוע מקבלת ההחלטה על-ידי ישראל, או לחוש יתר מחויבות לסייע לעניין הישראלי בשל כך. יתר על כן, בלטה הימנעותם הקפדנית מהתייחסות מפורשת לעמדה שתוקט ארה"ב, באם תחליט ישראל בכל-זאת לצאת למתקפה מקדימה. ניתן אפוא לאמור, כי השיקול המרכזי שהנחה את הצמרת המדינית הישראלית בהחלטתה שלא להנחית מהלומה צבאית מקדימה על צבאות סוריה ומצרים, היה הערכתה כי ארה"ב לא תהא נכונה להתייצב לימין ישראל באורח חרמשמעי, אם יסתבר לה שישאלה היא שפתחה במלחמה. הערכה זו גובשה במהלך המגעים השוטפים שקיימו נציגי ישראל עם נציגי הממשל האמריקני בתקופה שלפני המלחמה, ואשר מהם הובן, ככל הנראה, כי ישראל חייבת להימנע

מלחמה מלחמת מנע ומלירות את הירייה הראשונה, אם ברצונה לזכות בסיוע האמריקני החיוני. בשעות המעטות שנותרו בבוקר יום הכיפורים – לאחר שנודע כי מצרים וסוריה עומדות לתקוף את ישראל כמתואם – לא נעשה למעשה ניסיון ממשי להעריך מחדש דברים אלה, לאור המצב הקריטי שנוצר בשטח, ולהעמיד את האמריקנים על חומרת המצב. כמורכב ברור כי מבחינת ארה"ב מרווח הזמן שעמד לרשות ראשי הממשלה להגיב על הידיעה שמלחמה עומדת בשער, ולהפעיל לחצים כלשהם על ישראל להימנע ממכה מקדימה נע בין ארבע שעות (שיחת גולדה-קיטינג) לשעתיים (הגעת דיווחו של קיטינג לקיטינג). קשה לשער כי בתחומם של מרחב זמן כה מצומצם הספיק הממשל האמריקני לגבש מערכת מתואמת של לחצים משמעותיים על ישראל לכל תפתח במתקפה מקדימה, אף אם נעריך את יכולת התגובה שלו כמהירה ויעילה ביותר. כך קרה, שההחלטה שלא להכות מכה מקדימה הייתה, לאמיתו של דבר, החלטה ישראלית עצמאית לחלוטין.²¹ בלא שנערכו התייעצויות מוקדמות ממשיות עם ממשלת ארה"ב בעניין. יתר-על-כן, לא ניוו שום ניסיון לשכנע את האמריקנים בצורך שיש מבחינתה של ישראל לנסות ולשבש את המהלך הערבי מראשיתו. לאמריקנים נאמר בפשטות, כי ישראל החליטה שלא לבצע מתקפה מקדימה. התגובה האמריקנית הייתה אמביוולנטית. מחד גיסא, הביע הממשל שביעות רצון מכך שאשמת ה"תוקפנות" תוטל על שכם מדינות ערב ולא על ישראל, אך מאידך גיסא, ייתכן שעשה ניסיון לאותת, כי אין ארה"ב נוטלת על עצמה אחריות מיוחדת כלפי ישראל, נוכח הסיכון שיש מבחינתה של זו בעצם הוויתור על המכה המקדימה, וערפל במכוון את מסקנותיו האפשריות מהמצב שיווצר בעקבות כך. דהיינו: בעוד שהצמרת הישראלית כרכה באורח הדוק את סוגיית המכה המקדימה באפשרויות להשגת ציוד צבאי ותמיכה מדינית מארה"ב במהלך המלחמה, לא היה מעוניין הממשל האמריקני שיווצר קשר כזה, ורמו כי לא יטול על עצמו מחויבות מיוחדת בשל כך. בדעבד התברר, כי למרות שדחתה את המלצתו של הרמטכ"ל לצאת למתקפה מקדימה בבוקר יום הכיפורים, ואף-על-פי שויתרה על הסיכוי ש"מצבה של ישראל" יהיה "שונה לחלוטין" במהלכי הפתיחה של המלחמה,²² לא השיגה ממשלת ישראל את הפרות המדיניים והצבאיים שלהם ייחלה. כפועל נחלצו אמנם האמריקנים לסייע לישראל ברכבת אווירית, אך זאת לאחר שבוע תמים של לחימה. בסופו של חשבון הפעילו הם את הרכבת האווירית כ-14 באוקטובר, לא משום שסברו כי ישראל זכאית ל"פרס" כלשהו על הימנעותה ממכה מקדימה בבוקר יום הכיפורים אלא כתגובה

על הרכבת האווירית הסובייטית, שהחלה לפעול ב-10 לחודש, ולאחר שנכשל הניסיון האמריקני-סובייטי, בתיווך הבריטים ב-13-12 באוקטובר, להניע את מצרים להסכים להפסקת-אש "במקום".²³

הערות

1. גולדה מאיר "חיי"; ספריית "מעריב", 1975, עמ' 313 (להלן גולדה מאיר).
2. בעניין זה רדנים: E. Luttwak and W. Laquer, "Kissinger and the Yom Kippur War", Commentary, September, 1974; S. Rosen and M. Indyk, "The Temptation to Pre-empt in a fight Arab-Israeli War", Orbis, Summer 1976 כן בולטת דעתו של מפקד חיל האוויר בעת המלחמה, אלוף (מיל) ב' פלר, כפי שהובאה ב: Military Aspects of the Israeli-Arab Conflict: International Symposium. Jerusalem Oct. 12-17, 1975: Univ. Publishing Projects. Tel-Aviv.
3. M. and B. Kalb Kissinger A. Dell Book, 1975 p. 520. (להלן קאלב).
4. שם, עמ' 518.
5. Abba Eben, An Autobiography. Steimatzky's Agency Ltd., 1977, p. 500. (להלן אבן).
6. The Pike Papers: House Select Committee On Intelligence C.I.A. Report. The Village Voice, Sept. 20, 1976, p. 20.
7. משה דיין, "אבני דרך", מהדורת "ידיעות אחרונות", 1976, עמ' 576.
8. חנוך כרטוב "דדו", 48 שנה ועוד 20 יום, ספריית "מעריב", 1978 (כרך ב'). עמ' 13. (להלן כרטוב).
9. "הנוסח המלא של דו"ח הביניים של ועדת אגרנט", "דבר", 9 אפריל 74, עמ' 4; דיין, עמ' 576.
10. כרטוב, עמ' 22.
11. גולדה מאיר, עמ' 310.
12. כרטוב, עמ' 22.
13. גולדה מאיר, עמ' 310.
14. שם.
15. חיים הרצוג, "מלחמת יום-הדין", הוצאת "עידנים", ירושלים, 1975, עמ' 62.
16. ישעיהו בר-פורת "שיחות עם ישראל גלילי", "ידיעות אחרונות", 27 אוק' 78, עמ' 7.
17. מסיבת העיתונאים של קיטינג ב-12 באוקטובר על-פי: The Department of State Bulletin, No. 1792 p. 534.
18. קאלב, עמ' 519.
19. אבן, עמ' 502.
20. קאלב, עמ' 521.
21. W. B. Quandt, "Decade of Decisions", Univ. of California Press (Paper) 1977, p. 170.
22. ציטוט שדר שלחנה גולדה מאיר לנשיא ניכסון ב-8 אוק' 73 "עפ"י שמואל שגב, "מעריב", 26 מרס 76, עמ' 25.
23. דיון מפורט בסוגייה זו ראה במאמרי "הרקע המדיני לרכבת האווירית האמריקנית במלחמת יום הכיפורים", "מערכות", 256, יוני 1977.